

AQRAR SAHƏDƏ SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFI VƏ PROBLEMLƏRİ

A.S. HƏSƏNOVA, dissertant
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Aqrar sahənin Azərbaycanın iqtisadiyyatında xüsusi əhəmiyyəti vardır. Eyni zamanda kənd təsərrüfatı ölkənin Ümumi Daxili Məhsulunun formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla həyata keçirilən məqsədyönlü iqtisadi siyasət, xüsusilə sahibkarlığın inkişafına göstərilən hərtərəfli qayğı ölkənin sosial-iqtisadi həyatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, regionların iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatının daha da inkişaf etdirilməsinə möhkəm zəmin yaratmış və son illərdə bu sahədə yüksək nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 fevral tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)" kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı ilə məşğul olan təsərrüfat qurumları üçün geniş və əlverişli imkanlar yaratmışdır.

Aqrar islahatların sürətləndirilməsi və daha da dərinləşməsi nəticəsində, aqrar bölmədə yeni infrastruktur yarlanmış, bank maliyyə, kredit, vergi qiymət sisteminin yenilənməsi, kənd təsərrüfatına dövlət yardımının və köməyin güclənməsi baş vermişdir.

İslahatlarla bağlı aparılan kompleks işlərin nəticəsi olaraq respublikanın kənd təsərrüfatında çoxnövlu iqtisadiyyat yaranmışdır.

Bünövrəsi möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin təşəbbüsü, bilavasitə iştirakı və rəhbərliyi altında başlanmış aqrar islahatlar öznünü növbəti, yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olmuşdur. Ən başlıcası isə ölkənin tarixində ilk dəfə öz torpağının mülkiyyətinin tam sahibi olan Azərbaycan kəndlisi özünün əsl təşəkkülünü tapmışdır. Aqrar islahatlar kəndlərdə mülkiyyət münasibətlərini tamamilə dəyişmiş, yeni bazar yönümlü iqtisadi münasibətləri bərqərar etmişdir.

Artıq respublikanın kəndlərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan sahibkarlar təbəqəsi yaranmışdır və istehsalın, xidmətin, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalının, satışının əsas daşıyıcılarına çevrilmişlər.

Yeni yaranan sahibkarlar nəslə əvvəlki kolxozçulardan, sovxoz fəhlələrindən daha fəal, yaradıcı, qənaətçi olmaqla yanaşı, bazar iqtisadiyyatının sərbəst istehsalçılarıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq 2000-ci ildə ölkədə istehsal olunan bütün kənd təsərrüfatı məhsullarının 98%-i özəl bölmənin payına düşmüşdür ki, bu da islahatların aparıldığı qısa zaman kəsiyi üçün çox böyük göstərici kimi qəbul olunmalıdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, islahatlara başlananda əhalinin mühüm ərzaq məhsullarına olan tələbatı daxili istehsal hesabına, taxıl üzrə cəmi 51 faiz, kartof üzrə 31%, meyvə üzrə 56 faiz, tərəvəz üzrə 62 faiz, bostan məhsulları üzrə 40 faiz, ət və ət məhsulları üzrə 29,6 faiz, süd və süd məhsulları üzrə 33,9 faiz ödənilirdi.

Müəyyən edilmişdir ki, 2002-ci ildə 2001-ci ilə nisbətən

tən bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, o cümlədən taxıl 8,8%, kartof 14,6%, tərəvəz 6,2%, meyvə və giləmeyvə 2,8%, bostan məhsulları 13,2 və s. artmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu artımların taxılda 9,2%-i, kartofun 74,9 %-i, meyvə və giləmeyvə 21,3%-i, tərəvəzin 20,2%-i, bostan məhsullarının 63%-i intensiv amillər hesabına əldə olunmuşdur.

Aqrar bölmədə özəl kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sayının və həm də onun tərkibində kəndli (fermer) təsərrüfatlarının xüsusi çəkisinin artması məhsul istehsalının artımı, müəssisələrin istehsal göstəricilərinin yaxşılaşması ilə müşahidə olunmuşdur. Belə ki, özəl kənd təsərrüfatı müəssisələrinin tərkibində kəndli (fermer) təsərrüfatlarının xüsusi çəkisi 1997-ci ildəki 72,4%-ə qarşı 2000-ci ildə 98,4% təşkil etmişdir. Bu müddət ərzində özəl kənd təsərrüfatı müəssisələrində taxıl istehsalı 36,6%, kartof istehsalı 2,1 dəfə, tərəvəz məhsulları istehsalı 1,9 dəfə, meyvə və giləmeyvə 1,4 dəfə, bostan məhsulları istehsalı 4,6 dəfə, ət istehsalı 44,6%, süd istehsalı 24,4 % çoxalmışdır.

Əhalinin sosial həyat səviyyəsinin yüksəldilməsində özəl kənd təsərrüfatı müəssisələrinin, kəndli (fermer) təsərrüfatlarının mühüm əhəmiyyəti vardır. Araşdırmalar göstərir ki, son illərdə respublikada və onun ayrı-ayrı bölgələrində islahatların sürətləndirilməsi sayəsində müxtəlif mülkiyyətli təsərrüfat formalarının yaradılması sosial sahənin inkişafına öz müsbət təsirini göstərir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin aqrar islahatların gedişinə dair 01 yanvar 2003-cü ilə olan məlumatına görə Respublikamızda ümumi torpaq sahəsi 19,6 min hektar olan 2534 kəndli (fermer) təsərrüfatı, 12,3 min hektar ümumi torpaq sahəsi olan 51 icarə müəssisələri, 36,2 min hektar ümumi torpaq sahəsi olan 157 kənd təsərrüfatı istehsal kooperativi və 5,4 min hektar ümumi torpaq sahəsi olan 363 kiçik müəssisə mövcuddur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, başqa təsərrüfat formalarından fərqli kəndli (fermer) təsərrüfatları bazar iqtisadiyyatı şəraitində geniş inkişaf perspektivlərinə malikdir.

Hesablamalar göstərir ki, 2002-ci ildə kənd təsərrüfatı sistemində istehsal olunan taxılın 98,6%-i, pambığın 98,0%-i, tütünün 99,8%-i, kartofun 99,8%-i, tərəvəzin 96,7%-i, üzümün 98,6%-i, meyvə və giləmeyvə məhsullarının 98,7%-i əhalinin fərdi təsərrüfatlarının və kəndli (fermer) təsərrüfatlarının payına düşmüşdür. Eyni zamanda respublikada bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə saxlanılan malqaranın 98,3%-i, o cümlədən inək və camışların 99,3%-i, qoyun və keçilərin 98,4%-i, quşların 98,2%-i əhalinin və kəndli (fermer) təsərrüfatlarında cəmlənmişdir.

Respublikada istehsal olunan heyvandarlıq məhsullarının: ətin 996%-i, südün 98,2%-i, yumurtanın 98,9%-i, yunun 98,6%-i, özəl təsərrüfatların payına düşür.

Bütün bunlarla yanaşı özəl müəssisələrdə heyvanların ümumi baş sayının artmasına baxmayaraq, bus ay hər bir təsərrüfat hesabı ilə nisbətən azalmışdır. Bu onunla əlaqədardır ki, yeni yaradılan kəndli (fermer) təsərrüfatlarının maddi-texniki bazasının zəif və xidmət sahəsində səviyyənin aşağı olmasıdır.

Eyni zamanda özəl təsərrüfatların kredit resurslarından istifadə imkanlarının olmaması, istehsalı təşkil etməyə vəsaitin çatışmaması, istehsalın səviyyəsinin aşağı düşməsi və müəssisələrin formalaşması prosesinin ləngiməsidir.

Bu sahədə irəliləyişlərə nail olmaq üçün, özəl kənd təsərrüfatı müəssisələrinə kredit qoyuluşunu artırmaq, istehsalın təşkili ilə bağlı səmərəli tədbirləri həyata keçirmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikası ənənəvi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə güclü potensial imkanlara və üstünlüklərə malikdir. Ölkənin əlverişli torpaq-iqlim şəraiti, yetərinə işçi qüvvəsinin olması, yerləşdiyi coğrafi mövqeyi və nəqliyyat yollarının qorşağında yerləşməsi aqrar bölməni ölkənin ən mühüm iqtisadi sahələrindən birinə çevirmişdir. Aparılan araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, ölkədə həyata keçirilən köklü islahatların əsasında sahibkarlığın inkişafı həlledici bir amilə çevrilmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı aqrar sahədə çalışan sahibkarların bir sıra obyektiv və subyektiv problemləri də mövcuddur. Bu problemlərin əsasında regionlarda mövcud olan infrastrukturun aşağı səviyyədə olmasıdır. Kənd yerlərində infrastrukturun keyfiyyətsiz olması, aqrar sahədə istehsal edilən məhsulların məhsuldarlığına və keyfiyyətinə də öz mənfi təsirini göstərir.

Regionlarda suvarma şəbəkələrinin, drenajların pis vəziyyətində olması, içməli suya olan tələbatın tam ödənilməməsi də sahibkarlığın inkişafını ləngidən amillərdən biridir. Eyni zamanda kəndlərlə kommunal xidmətlərin aşağı səviyyədə olması, rabitə xidmətləri və ilkin tibbi məntəqələri çatışmamazlığı sahibkarlığın inkişafına mənfi rol oynayır.

Kəndlərdə mövcud olan əsas problemlərdən biri də kənddaxili və kəndlərarası yolların yarıtmaz vəziyyətdə olmasıdır ki, bu da nəqliyyat xidmətlərinin həyata keçirilməsinə əngəllər törədir. Nəticədə sahibkar özünün istehsal etdiyi məhsulu emal müəssisələrinə və satış bazarına çatdırma bilmir.

Bu xüsusilə özünü tez xarab olan məhsulların vaxtında təyinatı üzrə daşınmasında göstərir. Son nəticədə keyfiyyət aşağı düşür, ümumi məhsul itgisi yaranır.

Aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafında mövcud olan problemlərdən biri də, istehsalçının istehsal etdiyi məhsulların satış bazarının qıtlığıdır. Fikrimizcə, bu da respublikada kənd təsərrüfatı məhsullarının alış-satışı ilə məşğul olan bir infrastruktur qurumunun olmamasından irəli gəlir.

Bizə belə gəlir ki, bu problemlərin həlli üçün regionlarda, mərkəzi şəhərlərdə, kənd təsərrüfatı məhsullarının alqı-satqısı ilə məşğul olan satış birjalarının təşkil edilməsi daha məqsədə uyğun olardı. Bu birjaların inkişaf tapması tamamilə dövlətin qayğısı ilə əhatə olunmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahədə intensiv inkişafın təmin olunmasında kəndli (fermer) təsərrüfatlarının, istehsalla məşğul olan kooperativlərin, kiçik müəssisələrin, səhmdar cəmiyyətlərinin və şərikli müəssisələrin rolu böyükdür. Eyni zamanda sahibkarlığın inkişafına yalnız mənfəət, biznes fəaliyyəti kimi baxmaq olmaq, həmçinin sosial-iqtisadi inkişafın sosial amili kimi və yeni iş yerlərinin təşkili kimi qiymətləndirilməlidir.

Sürətlə yaranan yeni sahibkarlar nəslı üzərindəki, müxtəlif inzibati rəhbərlik orqanlarındakı azad olub, istəsə də, onların daha çox mütəxəssis məsləhətlərinə, bazar münasibətlərinin əsaslarını öyrədən peşə sahiblərinə ehtiyacları mövcuddur. Onlar daha çox elmin nailiyyətlərini öyrənməli, yeni müasir texnologiyaları öz işlərində tətbiq etməlidirlər.

Respublikada kənd təsərrüfatının perspektiv inkişafı və mövcud olan sosial problemlərinin həllini təmin etmək üçün aşağıdakı məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsini məqsədə uyğun hesab edirik.

- meliorasiya və irriqasiya sistemlərinin bərpası, yenidən qurulması, su təchizatının yaxşılaşdırılması;
- texniki, kimyəvi xidmət göstərən servislərin təşkili və mini texnikanın tətbiqi;
- torpaqların eroziyasına qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi, ekoloji vəziyyətə nəzarət;
- istehsal sahələrinə yaxın kiçik emal sahələrinin yaradılması;
- məhsul istehsalı imkanlarına uyğun, regionlarda orta və iri həcmli emal müəssisələrinin təşkili və ya köhnələrinin yeni texnologiyalara uyğun bərpası;
- əhalinin əsas kənd təsərrüfatı məhsullarına olan mövcud tələbatı nəzərə alınmaqla yeni emal müəssisələrinin tikilməsi.

Aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidmətini təşkil etmək, aqrar elmin inkişafı və tətbiqini sürətləndirmək, yerli və xarici təcrübələrdən səmərəli istifadə etmək lazımdır.

Təklif edilən bu tədbirlərin həyata keçirilməsi böyük həcmdə vəsait qoyuluşu, texniki köməklik və yeni müasir texnologiyaların tətbiqini tələb edir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi yalnız dövlətin qayğısı əsasında reallaşar bilər. Son nəticədə aqrar sahənin sürətli inkişafına, əhalinin istehlak tələbatının mühüm növ ərzaqla təminatının yaxşılaşmasına, emal sənayesinin lazımi həcmdə kənd təsərrüfatı xammalı ilə təmin olunmasına, kəndlərin yeniləşməsinə səbəb olacaqdır. Bütün bunlar isə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına və əhalinin real həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına öz müsbət təsirini göstərəcəkdir.